

Fabijan Boiković

KRŠĆANSTVO — NOVA VJERA RIMSKE DRŽAVE

Pod tim nam naslovom Blagota Drašković i Ivo Makek u udžbeniku povijesti za V. razred osnovne škole prikazuju porijeklo kršćanstva, njegovo širenje i njegov utjecaj na društveni život u Rimskom carstvu.! Njihov se prikaz može sažeti u tri točke:

1. Osnivačem kršćanstva smatra se Isus Krist. Prema predaji, Krist se pojavio i propovijedao u Palestini.

2. Kršćanstvo su prihvaćali u prvom redu robovi, koloni i potlačeni, jer je bogataš koji je htio zaslužiti život vječni morao prema Kristovim riječima ne samo zavoljeti svoju braću — robove i siromašne — nego im i podijeliti svoju imovinu i postati jednak njima — siromašan. Biti kršćanin značilo je biti protiv bogataša.

3. Kad se kršćanstvo proširilo na nj se počinju obraćati i bogataši. Crkva od njih ne traži da svoj imetak podijele sa siromašnima. Svećenstvo se zadovoljava samo njihovim darovima. Kršćanstvo postaje državna religija. Sada se robovi i koloni bune i protiv države i protiv kršćanstva.

Time autori kršćanstvo svode na socijalni pokret temeljen na nezadovoljstvu pučkih masa i bespravnih robova, čiji je začetnik, čini se prema predaji, Isus Krist. Kako mnogi socijalni pokreti, na početku zaoštreni postupno tupe, stagniraju i brane ono na što su na početku

¹ B. DRASKOVIC — I. MAKEK, *Narodi u prostoru i vremenu J.* Udžbenik povijesti za V. razred, SK, Zagreb 1980, str. 76—78.

dizali drvlje i kamenje, tako i kršćanstvo završava s konkordizmom s bogatašima protiv kojih je na početku bilo ustalo.

Na prvi pogled ništa jednostavnije i razumljivije od toga. A ipak, to je vrlo teško braniti, to je neobranjivo. Trebalo bi da nas slijedeća dva poglavlja u to uvjere.

/. /5M5 *Krist — povijesna ličnost*

Naši autori u prijašnjim izdanjima svoje knjige nazivali su Isusa legendarnom ličnošću. U izdanju iz 1980. godine Isusova je povjesnost stvar koja se može dopustiti (»smatra se«).

No, kako stvari stoje?

Najprije ističemo da kroz 18 stoljeća nitko nije sumnjao u Isusovo postojanje. Nigdje, nitko, nikad nije u to sumnjao. Prvi se u to upustio Dupuis (1742.—1809.), filozof, valjda zato što je bio sklon fantaziranju ili možda zato (a to će biti vjerojatnije) što je bio pod zaštitom Konvencije. Prema njemu, Isus je ličnost astralnog mita: »Kao što sunce, izlazeći u proljeće pod znakom Janjeta, uspostavlja život na zemlji, koji je zima bila uništila, tako je Isus kao Svjetlo predstavljen Janjetom koji oduzima grijeh svijeta te u proljeće kao uskrslu dobiva nov život. Dvanaest apostola dvanaest su znakova Zodijaka.. «2

Obodreni tim primjerom Bruno Bauer (oko 1850.), Kalthoff (1903.) i Drews (1926.) tumače kršćanstvo bez Krista. Ono je sinkretistički oblik religije potlačenih, filozofa spasenja u rukama razbaštinjene klase.

Pod pritiskom takvih tvrdnji Crkva je nastojala i nastoji temeljiti je utvrditi povjesnost Evandjelja i spisa Novoga zavjeta općenito. I ne samo to. Trudi se također da i iz profanih povijesnih vrela osvijetli Kristovo postojanje. Mi ćemo se ovdje zadržati samo na profanim vrehma.

Započnimo s najnovijim. To je pismo koje je neki poganin Sirac, zvan Mara Bar Serapion, napisao 73. godine poslije Krista svome sinu studentu u Edesi. U pismu govori o tome kako su Židovi ubili svog »mudrog Kralja« koji im je kušao dati nove zakone. Za kaznu za taj zločin Jeruzalem je bio razoren i Židovi su se raspršili po cijelom svijetu.

Dokument je zanimljiv jer je nedavno otkriven i još uglavnom nepoznat. Posebno je važan jer svjedoči o tome da je nakon nekoliko desetljeća od Isusove smrti Bliskim istokom kružila vijest o toj smrti, o kojoj pišu biblijski spisi. To nam pismo ne svjedoči samo da Isus nije legenda, nego i to da navozavjetni spisi nisu morali čekati Bar Kohbinu pobunu, koja se zbi tek sredinom drugog stoljeća, da bi mogli skovati »legendu« o Isusu. Svi su oni mogli biti redigirani do kraja prvog stoljeća. Pismo Mara Bar Serapiona svjedoči da je »legen-

2 H. FEHNER, »Le problème du Christ., u J. de BIVORT DE LA SAUDEE (Ed), u *Essai sur Dieu, et l'univers*, Paris 1957, str. 317—318.

da« o Kristu već tu godinu 73., a da se ne plete tek u prvoj polovici 2. stoljeća, kako to podmeću pobornici ideje o nepovijesnom Isusu.[^]

Od 17. stoljeća mnogo se ističe kako rimski povjesničari šute o Isusu i njegovu djelovanju pa se iz te šutnje izvodi dokaz protiv Isusove povjesnosti. Da je s Isusom bilo onako kako pripovijedaju Evanđelja, povjesničari i kroničari onog doba ne bi mogli to mimoići, vele oni.

»Ali gdje su te mnogobrojne rimske kronike, koje su se prelistale i u kojima se nije naišlo na Isusa?«, s pravom se pita jedan njemački znanstvenik. »Zapravo takvih kronika nema. One ne postoje. Sva je pisana povijest rimskog imperija propala. Sačuvani su samo Tacit i Svetonije. Obojica pak govore o njemu.«³*

Evo tih tekstova:

Tacit govori o Kristu u svojim *Analima* koje je sastavio za vrijeme Trajana oko 115.—116. godine poshje Krista: »Da suzbije glasine (o tome da je on zapalio Rim), Neron je okrivio i stavio na rafinirane muke one koje su njihove gnusobe činile prezira vrijednima, a koje je svjetina zvala kršćanima. To ime dolazi od Krista, koga je za Tiberijeva vladanja prokurator Poncije Pilat predao na smrt. Načas ugušeno, to se odvratno praznovjerje nanovo pojavilo, ne više samo u Judeji, gdje je bilo rođeno, nego također u Rimu, kamo se slijeva i nalazi prištaša sve što ima na svijetu strahotna i sramotna« [*Annales*, XV., 44).

Svetonije u životu Klaudija, koji je bio imperator od 41. do 54. godine poslije Krista, oko 119.—122. piše kako je taj vladar »istjerao iz Rima Židove koji su pobudom *Kresta* postali trajnim uzrokom nereda«. U životu Nerona, koji je naslijedio Klaudija, nadodaje: »Predao je mukama kršćane, vrstu ljudi odanih nekom novom i opasnom praznovjerju« (*Claudius*, XXV.).

Hipotezu prema kojoj *Kresta* treba shvatiti *Kristom* općenito prihvaćaju. Nju potvrđuju *Djela apostolska* (17, 2) i Orozijeva *Povijest* (VII, 6, 15). Ta vrela izgon Židova, o kojem govori Svetonije, smještaju u 9. godinu Klaudijeva vladanja 49.—50.). Bit će da je propovijedanjem kršćanstva Židovima u Rimu došlo do rascjepa među njima, što je za Rim predstavljalo žarište nemira i nereda.

Plinije Mlađi, upravitelj Bitinije, piše oko 111.—113. pismo caru Trajanu, u kojem ga moli za smjernice kako postupati prema mnogobrojnim kršćanima u njegovoj provinciji (Bitiniji). Ti se kršćani običavaju ujutro okupljati i pjevati himne *Kristu* koga štuju kao Boga ... Među uhvaćenima ima i takvih koji kažu da su već prije dvadeset godina postali kršćani. Trajan preporučuje Pliniju razboritost u sudskim postupcima (*Epistul*, lib. X., 96).

Sudeći prema *izjavama* otpalih od kršćanstva (111.—113.), a koji su bili kršćani prije 20 godina, dakle oko 90. godine, kršćanstvo je već te godine imalo korijenje u Bitiniji, i Kristu su se već pjevali himni

3 V. MESSORI, *Ipotesi su Gesù*. Torino 1978, str. 236.

« V. MESSORI, *nav. dj.*, str. 237.

kao Bogu. Trideset godina prije, oko 60., neki Samaritanac *Thalus* piše u Rimu kroniku u kojoj polemizira s kršćanima o tami koja je nastala prigodom Isusove smrti. Mnogi misle da tu kroniku treba datirati doista oko 60. godine, pa bi, prema tome, ona bila najstarije izvanbiblijsko svjedočanstvo o Isusovoj povjesnosti, starije od svjedočanstva Bar Serapiona.⁵

Josip Flavije, Židov, rođen nekoliko godina nakon Isusove smrti (37.—38.), napisao je na grčkom (93.) *Židovske starine*. U njima ima jedan odlomak zvan *Testimonium Flavianum* (Flavijanovo svjedočanstvo) i još jedan redak u kojem govori o Isusu.

U retku je riječ o smaknuću nekog Jakova, koga Flavije naziva »bratom Isusa, takozvanog Krista«. Taj je navod vrlo izazovan jer se posve slaže s evanđeoskim izrazom o »Jakovu., bratu Isusovu«. Nije čudno što se pomišljalo da je taj redak u Flavijev tekst umetnuo neki nepoznati kršćanin, prepisivač tog teksta. Međutim, u vrijeme tog kasnijeg interpolatora već je po svoj prilici bilo problema oko »braće i sestara Isusovih«, pa su kršćani počeli »tu braću« nazivati »rođacima«, što je odgovaralo stvarnosti, a bilo je bliže načinu grčkog izražavanja. Stoga, da bi izbjegao tom problemu u Flavijevu tekstu, taj bi navodni interpolator bio napisao »rođak Isusov«, a ne »brat Isusov«. Neshvatljivo je, nadalje, da bi jedan kršćanin svoga Isusa nazvao »takozvanim« Kristom.

Evo sada Flavijeva svjedočanstva: »U to vrijeme (u vrijeme ustanaka protiv Pilata koji se htio poslužiti hramskim novcem da bi s njim namirio troškove dovođenja vode u Jeruzalem iz jednog udaljenijeg vrela) pojavio se Isus, mudar čovjek, ako se uopće može nazivati čovjekom. On je činio čudesna djela i za one, koji rado.sno prihvaćaju istinu, bio je učitelj. Privukao je sebi mnogo Židova i mnogo Grka. Bio je Mesija. Kada ga je Pilat na traženje prvaka našega naroda osudio na križ, oni koji su ga ljubili ustrajali su u svom osjećaju, jer im se nanovo javio treći dan, kao što su to unaprijed prorekli božanski proroci, koji su o njemu prorekli i još drugih čudesnih stvari. Vrsta ljudi koji se po njemu zovu kršćanima, postoji još i danas« (*Ant.*, XVIII., 3, 3).

Gotovo su svi znanstvenici, nekatolički i katolički, donedavna smatrali da je tekst vrlo sumnjiv. Godina 1972. donijela je novo svjetlo. Te je godine u dnevniku *International Herald Tribune* od 14. veljače profesor na Židovskom sveučilištu u Jeruzalemu Sholmo Pines napisao članak »Židovi donose povijesne dokaze za Isusovu opstojnost«. U tom članku spomenuti profesor donosi novu verziju Flavijeva svjedočanstva. Odakle mu ta nova verzija? Našao ju je u jednom arapskom djelu iz 10. stoljeća. To djelo nosi naslov *Opća povijest*, a napisao ju je Agapio, biskup u Hieropolisu u Siriji. U toj verziji nema izraza vjere u Kristovo božanstvo, nema čvrstog uvjerenja da je Isus mesija. Danielou je tu verziju smatrao vrlo vjerodostojnom. Ona bi predstavljala autentičan Flavijev tekst, a glasi ovako:

5 V. MESSORI, *nav. dj.*, str. 237.

»u to je vrijeme živio jedan mudrac, imenom Isus. Njegovo je vladanje bilo dobro i cijenili su ga zbog kreposti. Mnogobrojni od Židova i drugih naroda postadoše njegovim učenicima. Pilat ga je osudio da bude raspet i da umre. Ali oni, koji su postali njegovi učenici, nisu prestali slijediti njegov nauk. Oni su pripovijedali da im se ukazao tri dana nakon svoga raspeća i da je živ. Možda je bio Mesija, o kojemu su proroci prorekli toliko čudesnih stari.« To bi, dakle, bilo Flavijevo svjedočanstvo.

Mnogima se odlučujućim dokazom za Kristovu opstojnost čine stari židovski izvori, koji polemiziraju s Kristom. Klausner, židovski znanstvenik, koji je te spise istražio, veli: »Ti spisi ne niječu povjesnost Evanđelja. Samo ih ismjehuju i izruguju.« To vrijedi i za poganske pisce koji pišu protiv mladog kršćanstva."

Što da kažemo nakon ovih svjedočanstva? Malo su rekli? Da. Ali znamo zašto. Povjesničari pišu o kraljevskim dvorovima, njihovim hramovima, novcu s njihovom slikom i imenom, o ratnim trofejima i osvajanjima. Svega toga u Kristovu životu nema. Da, malo govore, a ipak rekoše vrlo mnogo. Kada se sve skupi u jedno, njihovo svjedočanstvo možemo izreći ovako:

»Kada o Isusu ne bismo imali dugih izvora, tada bismo na temelju gornjih svjedočanstava znali da je u Judeji živio jedan Židov koji se zvao Isus i koga su zvali Mesijom; da je učinio čudesa i da poučavao narod; da je bio ubijen na nalog Poncija Pilata, jer su Židovi tu smrt od njega tražili; da je uskrsnuo i da je imao »brata« imenom Jakov, koga je veliki svećenik Ana osudio na smrt; da se na temelju njegova učenja oblikovala sekta kršćana; da je pedeset godina nakon Isusova rođenja živjela u Rimu jedna zajednica te sekte i da je ta zajednica bila uzrok protjerivanju Židova iz Rima; i konačno, da se od Nerona ta sekta sve više širi; da se klanja Isusu kao Bogu i da je bila žestoko progonjena.«[^]

Malo? Malo da se dokaže da je Isus živio?

2. *Kršćanstvo nije socijalni pokret*

Kao što je neobranjivo da Isus nije živio, tako je neobranjivo da je kršćanstvo socijalni pokret, niknuo iz nezadovoljstva pučkih masa i robova.

Spisi Novoga zavjeta, posebno poslanice sv. Pavla i Evanđelja, tako su zauzeti crtanjem Isusova lika kao začetnika vrhunarnog spasenja, kao osobe koja je »doma u božanskoj i ljudskoj stvarnosti« (Illingworth), kao osnivača štovanja Boga u duhu i istini — da je jed-

• V. MESSORI, *nav. dj.*, str. 238—239.

' V. MESSORI, *nav. dj.*, str. 239. Usp. H. FEHNER, *nav. il.*, str. 321.

« H. FEHNER, *nav. il.*, str. 323.

nostavno nemoguće, prema tim spisima, kršćanstvo shvatiti kao obični socijalni pokret.

Da bi izmakli tora dokazu, marksisti, pristaše kršćanstva kao socijalnog pokreta, postanak novozavjetnih spisa stavljaju oko polovice drugog stoljeća (oko 150. godine poslije Krista), svakako nakon pobune Bar Kohbe, koja je bila 134. poslije Krista. Kršćanstvo je, vele oni, kao »pokret za priznavanjem prava nižih staleža ili kao objava klasnog rata« ubrzo poslije propalog ustanka Bar Kohbe bilo izdano i izobličeno u nešto posve drugo. To izobličenje donose novozavjetni spisi, koji su nastali 100 godina nakon događaja o kojima pišu. Evanđelja nisu nikako napisana prije početka 2. stoljeća, najvjerojatnije nakon 134. godine poslije Krista, a poslanice sv. Pavla sve su apokrifne.« Razumljivo je da u tim i tako kasnim spisima poslije neuspjeha pučke pobune Bar Kohbe kršćanstvo nemamo opisano kao objavu klasnog rata nego kao vijest o jednom drugom izbavljenju, tj. duhovnom spasenju. Koliko u tom ima znanstvene povijesne istine, najbolje se vidi iz Biblije u izdanju Stvarnosti iz 1968., u kojoj naši vrsni bibličari, prema novijim istraživanjima, nastanak svih novozavjetnih spisa smještaju unutar 1. stoljeća. Najkasnije je napisano Evanđelje sv. Ivana i njegova Prva poslanica, tj. potkraj 1. stoljeća. To potvrđuju i najnoviji pisci novozavjetnih spisa.

Ne uspijevajući se održati na toj liniji, počeli su priznavati autentičnost Pavlovih poslanica, a nijekati im povjesnost. Dapače, prema njima, Pavao bi pružio neoborivi dokaz da Krist nije živio i da se u »kršćanstvu« ne radi o kršćanstvu nego o socijalnom gibanju, a razlog za to bi bio taj što Pavao, navodno, ne bi govorio o Kristu kao *zemaljskom* čovjeku nego kao o *nebeskom*, mitskom biću. Međutim, neoborivo je protivno. Pavao govori o Kristu, potomku Abrahamovu (Gal 3, 16), sinu Davidovu (Rim 1,3; 15,12), rođenu od žene (Gal 4,4) pod režimom zakona (Gal 4,4), koji je živio među Židovima (Rim 15, 8; 1 Sol 2,15), sličan u svemu ostalim ljudima (Rim 5,15; 1 Kor 15, 21–22), osim u grijehu (2 Kor 5, 21). Imao je »braće«, što znači rođake (1 Kor 9,5), tako Jakova (Gal 1,19). Sakupio je učenike (1 Kor 9, 5–14; 15,7–9), na broju dvanaest (2 Kor 15,5), od kojih se ističu trojica: Petar, Jakov i Ivan. Predao se na smrt (1 Sol 2, 19) za vrijeme Pashe (1 Kor 5, 6–8), utemeljio je euharistiju (1 Kor 11, 23–26), izdahnuo na križu (Fil, 2,8) i uskrsnuo treći dan, prema Pismima (1 Kor 15,4).ii Pavlov, dakle, Krist nije neko »nebesko biće«, neka ideja u kojoj je sintetizirano i motivirano određeno socijalno preslaganje, mitsko biće, nego točno određen živi čovjek, utemeljitelj novog vjerskog poretka s euharistijskim slavljem u središtu.

Još je teže braniti *Engelsovu* teoriju o kršćanstvu kao socijalnom pokretu.

9 H. FEHNER, *nav. čl.*, str. 318–319.

↳ *Biblija*, Stvarnost, Zagreb 1968, str. 303, 355.

» H. FEHNER, *nav. čl.*, str. 325–326.

Engels je o tome napisao tri članka 1882., 1883. i 1895., koja su bila prevedena u Rusiji. Dogodilo se da je jedna rečenica iz tih članaka netočno prevedena. Evo te rečenice: Kršćanstvo je niknulo u Maloj Aziji. Da usklade tu rečenicu s ostalim Engelsovim tvrdnjama, prema kojima se kršćanstvo javilo sad u Aleksandriji, sad u Palestini, sad u nekoj židovskoj dijaspori, ruski su je znanstvenici ovako formulirali: Prema Engelsu, kršćanstvo je izbilo »po raznim židovskim zajednicama« u domovini i u dijaspori. Ali kako tu formulu složiti s onom rečenicom: Kršćanstvo je niknulo u Maloj Aziji? Muka je trajala. Konačno je 1962. povjesničar A. P. Kasdan otkrio da je ruski prijevod te rečenice kriv. U originalnom njemačkom tekstu stoji da je Mala Azija bila *Hauptsitz* kršćanstva, a to znači »glavno sjedište« kršćanstva, a ne isključivo sjedište. Sad se sve slagalo, bar u Engelsovim spisima.¹²

A da li se sve slagalo s povijesnim datostima? Što nam Engels govori o idejnom začetniku kršćanstva?

Za Engelsa je židovski filozof Filon Aleksandrijski »pravi idejni otac kršćanstva«. On je u svojim filozofskim djelima ostvario sintezu judaizma i grčke filozofije, posebno stoičke. Ta je Filonova nauka bila vulgarizirana među siromašne slojeve uzduž obala Mediterana. I to je to kršćanstvo. Ali mi pitamo: Tko od poznavalaca povijesti što zna o tom divulgaranju Filonove nauke među siromašne slojeve? Da li itko iz davne prošlosti donosi činjenicu širenja Filonove filozofije u široke slojeve naroda? Sam Engels nije znao kako bi to dokazao. I on sam piše da mu je teško shvatiti zašto se »Novi zavjet ništa ne obazire na Filonove temeljne postavke«. Trebalo bi da se, naime, Filonova temeljna nauka nađe u sinoptičkim spisima Novog zavjeta, ako ona nije ništa drugo nego divulgarizacija Filonove filozofije. Međutim, nje tamo nemal^{^^}

Ne stoji također ni to da je kršćanstvo na početku bilo vjera samo siromašnih i potlačenih.

Pavao je istodobno obratio i roba Onezima i njegova gospodara Filemona. Poslije ih je izmirio ostavivši ih u položaju u kojem ih je obraćenje zateklo: Onezima u položaju roba, a Filemona u položaju gospodara. Na Cipru se među prvima obraća Sergije Paul, prokonzul. U Ateni Pavao ne propovijeda robovima nego areopagu. Kršćanstvo prihvaća jedan član areopaga. Prva obraćenica na evropskom tlu bila je Lidija, prodavačica grimizne odjeće, dakle skupocjene robe. Ni Akvila i Priscila nisu bili siromašni već imućni židovski trgovci koji su Pavla i pomagali. Prije kraja 1. stoljeća Domicijanovo progonstvo zahvatilo je prve ličnosti Rima Ancilija Glabriona i obitelj Flavija Klementa. I Ancilije i Klement bili su senatori i savjetnici imperatora. Grobovi u katakombama Domitile i danas čuvaju uspomenu na njih. Nekoliko godina kasnije javlja se s obala Crnog mora Plinije mlađi

¹² V. MESSORI, *nav. dj.*, str. 179–180.

¹³ V. MESSORI, *nav. dj.*, str. 181.

caru Trajanu. Obavještava ga da je kršćanstvo zašlo među sve klase ljudi (*omnis ordinis*). I nadodaje: Tom su zarazom zahvaćeni ne samo gradovi, nego i zaseoci i sela. Na popisu mučenika prvih stoljeća nerijetko se nalaze i imena bogatih latifundista. Stoljeće kasnije međuklasna rasprostranjenost kršćanstva pruža istu sliku. Tako u povijesti ranog kršćanstva nema ni spomena o klasnom ratu.

Ruski znanstvenici uza sve to ustrajali su u Engelsovim tezama. Do promjene dolazi 1968. godine. Te je godine povjesničar Kublanov izdao knjigu *Novi zavjet — Istraživanja i otkrića*. Nju je povoljno ocijenio autoritativni moskovski časopis *Novyj Mir*. U recenziji je napisano: »Povijesna Isusova egzistencija jest činjenica s kojom će sovjetski ateizam odsad morati računati.« I nastavlja ovako: »Ateistička propaganda od 1920. do 1940. godine odvijala se na krivom putu servilno preuzimajući antiklerikalne buržujске teze protiv Isusove egzistencije.«¹⁴ Tako dosad, a odsad se podrijetlo kršćanstva nastoji dovesti u vezu s orijentalnim mitovima o socijalnom oslobođenju.

Zaključak

U udžbeniku povijesti za V. razred osnovne škole prikazano je porijeklo kršćanstva, njegovo širenje i njegov utjecaj na društveni život u Rimskom carstvu. U tom prikazu autori Blagota Drašković i Ivo Makek kršćanstvo svode na socijalni pokret nastao nezadovoljstvom pučkih masa i bespravni robova. Pri tome se rezervirano drže prema Kristovoj egzistenciji.

Mi smo ovdje najprije utvrdili Kristovu egzistenciju na temelju izvanbiblijskih izvora: Pisma Mara Bar Serapiona (73. godine poslije Krista), Tacitovih *Anala* (XV., 44), Svetonija (*Claudius*, (XXV.)), Plinija Mlađeg (*Epist.*, lib. X., 96), Thalusove *Kronike* (60. godina nakon Krista) te Flavijeva svjedočanstva u Agapijevoj redakciji iz 10. stoljeća.

Zatim smo iznijeli nepremostive teškoće vezane uz teoriju o kršćanstvu kao socijalnom pokretu: Novozavjetni spisi, koji su napisani do kraja 1. stoljeća, crtaju Krista kao začetnika vrhunaravnog spasenja; Pavlov Krist stvarni je čovjek, a ne mitsko biće; Engelsove pretpostavke o mjestima podrijetla kršćanstva i o Filonu Aleksadrijskom kao idejnom ocu kršćanstva neodržive su.

Na kraju smo spomenuli zauzimanje novih stavova u Sovjetskom Savezu prema podrijetlu kršćanstva.

¹⁴ V. MESSORI, *nav. dj.*, str. 182—183.

CHRISTENTUM — NEUE RELIGION IM RÖMERREICH

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel versucht der Verfasser eine Antwort auf das Schreiben der staatlichen Schulbücher über die Entstehung des Christentums, seine Verbreitung und seinen Einfluß auf das gesellschaftliche Leben im römischen Reich zu geben. Die Autoren Blagota Draskovic und Ivo Makek leiten das Christentum aus der sozialen Bewegung von unzufriedenen Volksmassen und rechtlosen Sklaven ab. Über die Existenz Christi und seine Person reden sie nur sehr reserviert.

Es werden daher zunächst jene außerbiblischen Quellen angeführt, die -estlos die historische Existenz Jesu Christi bestätigen: Annalen von Tacitus (XV, 44), Suetonius (Claudius XXV), Plinius der Jüngere (Epist., lib. X, 96), Chronik von Thalus (60 J. n. Ch.) und das Zeugnis von Flavius in der Redaktion von Agapius aus dem X. Jahrhundert.

In der Folge bringt der Verfasser einige unüberwindbare Schwierigkeiten, auf welche die Theorie vom sozialen Ursprung des Christentums stößt. Es sind in erster Linie die neutestamentlichen Schriften, die alle bis zum Ende des ersten Jahrhunderts geschrieben worden sind und Jesus Christus als den Urheber des übernatürlichen Heils beschreiben. Bei Paulus ist Christus ein wirklicher Mensch und kein mythisches Wesen. Engels' Hypothesen über die Entstehungsorte des Christentums und über Philo von Uexandrien als den ideellen Vater des Christentums sind unhaltbar.

Zum Schluß werden dann noch einige neuerliche Stellungnahmen in Sußland über die Entstehung des Christentums erwähnt.